

Vseživljenjsko izobraževanje in internacionalizacija za doseganje konkurenčnosti

Boris Cizelj

Vseživljenjsko izobraževanje in internacionalizacija za doseganje konkurenčnosti

Bolj kot kdaj koli prej je konkurenčnost danes nedvomno premosorazmerna internacionalizaciji in vseživljenjskemu učenju. Tako nas nedavni močan padec slovenske konkurenčnosti resno opozarja, da v tej smeri delamo bistveno premalo oz. premalo kvalitetno. To ne pomeni, da smo nazadovali v absolutnem smislu – nedvomno je marsikje dosežen napredek – pač pa odraža dejstvo, da mnogi v svetu napredujejo bistveno hitreje od nas.

Poglejmo najprej, kako je z internacionalizacijo slovenskega gospodarstva – ali se krepi in jo kvalitetno poglobljamo ali ne? Za majhno in tradicionalno, izvozno usmerjeno gospodarstvo kot je slovensko, je značilen podatek o tržnem deležu Slovenije v EU. Ta je leta 2009 znašal 0,6 % (leto prej pa 0,59 %), delež slovenskega prebivalstva v EU pa je 0,4 %. To bi bilo pomembneje, če ne bi imeli opravka z resno krizo, ki je močno prizadela zlasti evropsko in ameriško gospodarstvo. Zanimiv je tudi podatek o deležu zunanje trgovine v BDP. Po zadnjih razpoložljivih podatkih(1) je ta delež (kljub zmanjšanju izvoza za skoraj 20 % v obdobju 2006–2010) v letih 2007–2009 padel s 70,4 % na 58,2 %. To je že resnejše opozorilo. Naslednji kazalec je delež tujih direktnih investicij v odnosu na BDP. Čeprav je naš BDP v zadnjih letih padel močnejše kot v večini evropskih držav (za več kot 10 %), smo po tem kazalcu že vsa leta na dnu lestvice držav EU. Naše naložbe v tujino so sicer skromne, a naraščajo že od leta 2000. To lahko v znatni meri razumemo kot reakcijo podjetij na neugodne pogoje doma v primerjavi z mnogimi državami po svetu, ki si sistematično prizadevajo pridobiti tuje naložbe, kar pa za nas nikoli ni bila pomembnejša prioriteta. (2) Skratka – čeprav smo dokaj vpeti v mednarodne gospodarske tokove, je to še vedno premalo, glede na možnosti in potrebe hitrejšega razvoja, ki ne more biti odvisen le od domačega povpraševanja.

Kako pa je z internacionalizacijo slovenskega izobraževalnega sistema? Eden od predpogojev za močnejšo vpetost v evropski sistem terciarnega izobraževanja je polno in učinkovito izvajanje bolonjskega procesa. Ta zagotavlja modernizacijo študijskih programov in metod pedagoškega dela, poenotenje 3-stopenjskega študija, večjo odprtost in povezavo z gospodarstvom ter družbenim okoljem, prispevek k vseživljenjskemu učenju kot tudi večjo mobilnost študentov in profesorjev.

Če pogledamo, kaj smo dosegli pri uresničevanju teh ciljev, ne moremo biti posebej zadovoljni. Po deležu akademsko izobraženih v odrasli populaciji (25–64 let) smo z 22,5 % v spodnji polovici EU-držav (povprečje je 25 %, kar 11 držav pa ima delež čez 30 %). Po

razmerju študentov na profesorja smo drugi najslabši v EU (pri nas je razmerje 21, povprečje EU pa je 15,3). K temu je treba dodati, da je pri nas precej registriranih študentov, ki se vpisujejo, da bi si zagotovili ugodnosti študentskega statusa. Tako trošimo pri nas za izobraževanje 5,67 % BDP (povprečje EU je 5,04 %), javna sredstva po študentu znašajo 6.015 EUR, (EU povprečje je 5.940 EUR), po sredstvih, ki jih dobijo izobraževalne institucije po študentu, pa smo spet v spodnji polovici EU-lestvice.

Slaba učinkovitost terciarnega študija pa se kaže tudi v tem, da imamo najdaljšo povprečno dobo študija, tj. 6,7 let; delež študentov v populaciji 20–29 let je 40,1 % (povprečje EU je 28,6 %), delež diplomirancev pa je nižji od EU-povprečja (pri nas 57,7 %, povprečje v EU pa je 59,9 %).

Očitno je, da smo doslej tolerirali tako stanje, da bi umetno zmanjšali število brezposelnih (ki bi verjetno naraslo za 10.000–20.000 oseb), vendar s tem nismo pomagali visokošolskim ustanovam, da bi dvignile kvaliteto študija in s tem prispevale k razvoju človeškega kapitala, ki je bistven dejavnik produktivnosti in konkurenčnosti gospodarstva.

Posledično je visokošolski študij pri nas finančno podhranjen – čeprav je težko zanikati, da bi bilo mogoče z boljšim upravljanjem doseči boljše rezultate, vendar se temu namenja premalo pozornosti. Sam sistem javnega financiranja je zastarel, saj bazira na proračunskem financiranju javnih visokošolskih ustanov in dotiranju koncesioniranih programov na zasebnih visokošolskih ustanovah. Delitev koncesij pa je bila politično obarvana, dokaj arbitrarna in v nekaj primerih celo formalno sporna. Z novo strategijo se obetajo nekatere pozitivne spremembe, bistveno pa je, da bo visokošolski prostor postal bolj konkurenčen in odprt, saj bo le tak lahko aktivni del evropskega visokošolskega sistema.

Pri nas velja prepričanje, da so naše univerze zelo kvalitetne. To oceno pa je treba postaviti v mednarodne okvire. Po priznani »shanghajski lestvici« sta med 20 najboljšimi univerzami sveta le dve iz Britanije, 1 iz Japonske, vseh ostalih 17 pa je iz ZDA (kar 5 iz zvezne države Kalifornije). Po tej lestvici je Univerza v Ljubljani šele na 500. mestu, po nekaterih drugih lestvicah pa je nekoliko ugodneje uvrščena.⁽³⁾ To nas ne more pustiti ravnodušne in ugotoviti moramo, kaj je treba storiti, da bomo stanje izboljšali. Ko pogledamo seznam najbolj inovativnih podjetij na svetu, je slika identična: od 10 podjetij na seznamu jih je 7 iz ZDA, 3 pa iz Azije.

Eden od zaskrbljujočih pojavov naših univerz je premajhna vpetost v mednarodno izmenjavo in sodelovanje. Po številu tujih študentov smo pri dnu EU-lestvice. Ali je to slučaj ali pa sploh nismo zainteresirani za njihov prihod? Koliko tujih profesorjev prihaja redno predavat k nam? Številke so zanemarljive in izgovori, da za to ni denarja, so nesprejemljivi. Marsikdo bi prišel takorekoč na lastne stroške (plačano sedmo leto – »sabbatical«). Menim, da gre bolj za bojazen pred primerjavami, ki utegnejo včasih biti za nas neugodne, pa se jim zato raje izognemo, a na račun študentov, ki so tako prikrajšani za kvalitetno osvežitev v pedagoškem procesu.

Eden od ključnih dejavnikov kvalitete visokošolskega študija je kvalitetno raziskovalno delo. Tega je bistveno premalo in to je tudi posledica skromnega sodelovanja z gospodarstvom in družbenim okoljem. To ni le naš problem, v Evropi se še vedno mnogi oklepajo zgodovinskega modela Humboldtove univerze, ki je v preteklih stoletjih imela funkcijo pripravljati bodočo družbeno elito v Nemčiji. Danes pa je univerza »valilnica« strokovnih kadrov, ki se morajo po diplomi biti sposobni kreativno in produktivno spopadati s praktičnimi problemi v svojem poklicnem okolju. ⁽⁴⁾

Realno ni pričakovati, da bi Slovenija v naslednjih letih zmogla ustrezno povečati javno financiranje visokega šolstva, pa tudi zasebnega kapitala ni dovolj. Da pa bi vendar lahko dosegli višjo kvaliteto študija in večjo učinkovitost visokošolskih ustanov, bo treba ustvariti bolj transparenten sistem, bolj konkurenčno okolje ter odpraviti neupravičene razlike med akreditiranimi programi. To pa bi bilo mogoče le tako, da se za vse uvede šolnina (ne previsoka, a obvezna), katere del bo pokrivala država z vaučerji, ki jih bodo študentje lahko uporabljali na ustanovi po lastnem izboru in to dokler bodo izpolnjevali vse študijske obveznosti. »Status večnega študenta« za 21. stoletje ni sprejemljiv, še posebej za državo, ki so sooča s tako resnimi razvojnimi izzivi kot Slovenija in kjer visok odstotek zaposlenih prejema plačo, ki je na meji revščine.

Kako pa je z vseživljenjskim učenjem v Sloveniji? Po podatkih IMAD je bilo v drugem kvartalu 2009 vključenih v vse oblike formalnega in neformalnega izobraževanja 17 % odraslega prebivalstva (25–64 let), kar je znatno višje od EU-povprečja (10 %), vendar pa nižje od skandinavskih držav, ki so vodilne tudi na tem področju. Glede na gospodarske rezultate in padajočo mednarodno konkurenčnost Slovenije pa se upravičeno postavlja vprašanje kvalitete in učinkovitosti vseživljenjskega učenja pri nas. Tudi študija na daljavo je premalo in DOBA Fakulteta je tu ena od redkih izjem.

Na splošno smo v Sloveniji še vedno usmerjeni na formalne certifikate o pridobljenem znanju. Zato verjetno tudi pogosteje uporabljamo izraz »vseživljenjsko izobraževanje«, namesto »vseživljenjsko učenje«. Mnogi tudi ne slišijo radi za kompetence in veščine (angleško *competencies and skills*), temveč raje govorijo o znanju. Pri tem pozabljajo, da je cilj sodobnega izobraževanja, da študent pridobi sposobnost kreativno uporabiti znanje, ki smo mu ga posredovali. Naše visokošolske ustanove namenjajo premalo pozornosti pedagoškemu usposabljanju učiteljev. Kot posledica celinske, evropske kulturne tradicije (to ne velja za britansko otočje, ki ga odlikuje višja stopnja pragmatizma), namenjamo očitno prevelik poudarek deduktivnemu modelu razmišljanja in abstraktnemu pristopu, ki sam po sebi še ne pripelje do praktične rešitve, ki jo iščemo. Kot drugo skrajnost vidim obsedenost zlasti ameriških poslovnih šol, ki gradijo pedagoški proces z izrazitim poudarkom na študiju praktičnih primerov. Brez primernega teoretičnega okvira lahko tak pedagoški pristop rezultira v »intelektualnih invalidih«, ki se v soočanju s praktičnim problemom opirajo le na poznavanje značilnosti najbolj podobnega primera, ki je bil predstavljen v času njihovega študija. To zmanjšuje analitično in kreativno sposobnost študenta oz. mladega strokovnjaka, ki se bo v svojem profesionalnem življenju večkrat srečal s primeri, ki jih ne bo mogoče enostavno spraviti v enega od znanih primerov. (5)

Ko danes govorimo o ekonomiji znanja in družbi znanja, so relacije med vseživljenjskim učenjem in internacionalizacijo povsem jasne. Ekonomija znanja pomeni gospodarstvo, ki je zasnovalo svojo učinkovitost in mednarodno konkurenčnost na znanju in kreativnosti človeškega kapitala. To pa zahteva odličen izobraževalni sistem od osnovne šole do post-doc programov, tesno povezavo izobraževalnih ustanov z gospodarstvom in družbenim okoljem, razvito raziskovalno dejavnost, pedagoško usposobljene in motivirane učitelje, primerno javno in zasebno financiranje, odprtost ustanov in intenzivno mednarodno sodelovanje. Internacionalizacija pa pomeni preseganje nacionalnih okvirov in intenzivno vključevanje v mednarodno sodelovanje in konkurenco, saj oboje prispeva h krepitvi kvalitete in boljšim rezultatom.

Šele v zadnjih letih je opaziti, da se je slovenski pogled na svet spet začel spreminjati v smeri večje internacionalizacije in vse bolj, tudi miselno, presegamo naš tradicionalni geografski

prostor na relaciji Milano–München–Dunaj–Budimpešta–Beograd. Ko smo postali neodvisna država, so se najprej te srednjeevropske omejitve celo povečale. V nasprotno smer pa je delovala usmeritev na članstvo v EU in NATO in tudi največji evroskeptiki priznavajo, da nam je vključitev v evroatlantske integracije pomagala, da smo preseгли naše tradicionalne prostorsko-percepcijske omejitve.

Evropska unija je s strateškim dokumentom »Evropa 2020« postavila ambiciozne cilje, kako naj države članice dosežejo 3 temeljne prioritete: pametno, trajnostno in družbeno vključujočo rast. »Pametna rast« pomeni ekonomski razvoj, zasnovan na znanju in inovacijah. »Trajnostna rast« pomeni podporo za učinkovito rast glede na vire, bolj zeleno in konkurenčno gospodarstvo. »Družbeno vključujoča rast« pa pomeni visoko zaposlenost ter družbeno in teritorialno kohezijo. (6)

Kot se vsi spomnimo, je bilo lizbonsko desetletje veliko razočaranje in glavni razlog za njegovo neizpolnjevanje so nedvomno vlade, ki niso znale ali zmogle ustvariti pogojev, potrebnih za nujne spremembe na zakonodajnem, ekonomskem in socialnem področju. Namesto, da bi pripravile davčne, institucionalne in regulatorne instrumente, ki bi spodbujali strukturne reforme in zlasti gospodarske in raziskovalne subjekte silili k večji učinkovitosti in konkurenčnosti, so reševale posledice slabega gospodarjenja in v zadnjih letih »nagrajevale« neodgovorno, neprofesionalno in nemoralno poslovanje bank z milijardami iz tekočih proračunskih prihodkov, še bolj pa na račun javnega zadolževanja, katerega posledice bomo čutili še dolgo, odplačevale pa ga bodo še naslednje generacije.

Nedvomno svoj del odgovornosti nosijo tudi EU-institucije, v prvi vrsti Evropska komisija. Ta bi morala – namesto previdne diplomacije v komunikaciji z državami članicami, ki pogosto ni mnogo boljša od leporečne in evazivne terminologije v OZN – uporabljati bolj direkten jezik in reči »bobu bob«. Žal se Komisija pusti izsiljevati zlasti od velikih držav članic, beri Francija, Nemčija. Morda najbolj eklatanten nedavni primer neodgovornosti Komisije je ravnanje v zvezi s t. i. grško krizo. Tukaj je šlo sprenevedanje čez vse razumne meje. Zadnjemu taksistu v Atenah je bilo jasno, da takšno gospodarjenje in zapravljanje javnih sredstev ne more trajati večno, medtem ko je Komisija leta mirno »požirala« potvorjena makroekonomska poročila, da bi nato znotraj evroobmočja zahtevala solidarnost za reševanje nakopičenih problemov. Prof. Mencinger je v nedavnem intervjuju na RTVS dobro povedal, da gre za žalostno resnico: s solidarnostnim financiranjem smo namreč v prvi vrsti pomagali nemškimi in francoskim bankam, ki so neodgovorno posojale Grčiji milijarde, vedoč, da bodo članice evroobmočja morale poskrbeti za plačilno sposobnost te države, ki je že dolgo živela daleč preko svojih zmogljivosti.

Postavlja se vprašanje, ali smo lahko optimisti glede obdobja 2011–2020 in kaj se mora spremeniti, da bodo zastavljeni cilji tokrat uresničeni. Predvsem se mora veliko spremeniti v našem pogledu na lastni položaj in poti do napredka. Slovenija ima ambiciozne strategije za področje visokega šolstva in raziskovalno-razvojne dejavnosti, bistveno je, kako se bodo ti dokumenti učinkovito pretočili v prakso. Na visokošolskem področju ostajajo nerešena vprašanja tretmaja zasebnih visokošolskih ustanov, ki niso v enakopravnem položaju v odnosu do javnih univerz. Na raziskovalnem področju se je s centri odličnosti in kompetenčnimi centri začel obetaven proces povezovanja z gospodarstvom in upati je, da bo načelo 60-odstotnega javnega financiranja raziskovalne dejavnosti preko gospodarstva dalo pričakovane rezultate.

Če želimo napredovati, je treba samozadovoljstvo in zaprtost nadomestiti s samokritičnostjo

in večjo odprtostjo v svet. To nam bo dalo realno osnovo za večjo samozavest, ki nam Slovencem pogosto manjka. Večja internacionalizacija celotnega gospodarstva, kakor tudi izobraževalne in raziskovalne sfere, je imperativ. Z njo bomo dosegli želene rezultate samo, če bomo bolj inovativni in bolje usposobljeni za reševanje današnjih in jutrišnjih problemov. Država lahko stori več, ampak ne izven zagotavljanja ustreznih, stabilnih pogojev. Začetek in konec vsega pa je dogajanje v samih organizacijah in podjetjih. Najbolj sposobni pravijo, ničesar ne zahtevamo ali pričakujemo od vlade, glavno je, da ustvari stabilne pogoje in nas pusti delati. Le najboljši in mednarodno povezani strokovnjaki lahko dosežejo, da bomo bolj konkurenčni in to na osnovi znanja. To pomeni, da je treba angažirati najboljše razpoložljive kadre, tudi tuje (kar je pri nas, z redkimi izjemami, še vedno tabu). Več je treba vlagati v raziskave in razvoj novih proizvodov ter angažirati zunanje strokovnjake, inštitute in primerne svetovalne organizacije. Internacionalizacija pomeni, da se nenehno primerjamo s konkurenti iz tujine, da vemo, kdo so najboljši v naši panogi in da budno spremljamo, kaj delajo in kaj pripravljajo. V obdobju interneta nimamo opravičila, da nismo dobro informirani.

Zabloda je, da bomo doma med dvema milijonoma prebivalcev našli mednarodno izkušene strokovnjake, ki bodo imeli odgovore na vsa vprašanja, s katerimi se danes sooča slovensko gospodarstvo. Za marsikatero podjetje (kot npr. TAM, Litostroj, Metalna) bi bilo bolje, da bi bila v ustreznih tujih rokah in bi poslovala ter zagotavljala delovna mesta, kot pa, da smo zapravili veliko denarja za njihovo počasno umiranje in popolno izgubo znanja in izkušenj številnih strokovnjakov in odličnih tehnikov, da ne govorimo o škodi zaradi izgube blagovnih znamk.

Naša družba, a v znatni meri tudi druge po Evropi, mora spremeniti sistem vrednot, da bi omogočili razvoj ekonomije znanja. To ni mogoče, če podjetništvo in inovativnost ne postaneta osrednji vrednoti. Seveda ne gre za špekulativno podjetništvo, ki ni strokovno utemeljeno in negira osnovne etične postulate, temveč za odgovorno podjetništvo, ki ustvarja vrednost preko trga, vendar ne na račun zaposlenih, poslovnih partnerjev ter interesov ožjega in širšega okolja.

V sodobnih pogojih globalizirane in informatizirane družbe se praktično vsaka gospodarska dejavnost odvija v kontekstu internacionalizacije. Vsak podjetnik lahko skozi primerjavo svojega poslovnega modela, organiziranosti trženja, inoviranja in vzorcev financiranja ugotavlja, koliko je sodoben in uspešen oz. v čem se mora popraviti, da bo ugodno sprejet na domačem in na tujih trgih. To seveda še posebej velja za enotni evropski trg, ki je enoten zaenkrat predvsem za proizvode. Za liberalizacijo storitev evropskim politikom manjka modrosti in poguma. To je danes 70 % BDP in če ne bo napredka tudi na tem področju, se Evropi slabo piše!

V zadnjih desetletjih je svet postal manjši in internacionalizacija ni nekaj eksotičnega, kar si lahko privoščijo le velika podjetja in pretežni izvozniki. Tudi če se tega ne zaveda, je vsako podjetje na nek način vključeno v evropsko oz. mednarodno gospodarstvo, kar nedvomno prinaša resne izzive, hkrati pa ponuja nove možnosti ekspanzije in razvoja. O tem, kaj bo močnejše vplivalo na usodo podjetja, pa odločata predvsem znanje in tehnologija, ki morata biti v procesu nenehnih inovacij. To terja vseživljenjsko učenje vseh, zlasti pa vodilnih, ki morajo videti dovolj naprej, da podjetje vodijo proaktivno – kar pomeni, da ne čakajo na spremembe, ki se jim morajo z manjšo ali večjo zamudo prilagajati, temveč so aktivni del sprememb in vplivajo nanje in na svoje konkurente.

Med izzivi internacionalizacije je tudi odprtost do tujih partnerjev in evropskih investitorjev.

Pri nas si marsikje še vedno predstavljajo, da bo tuji investitor vložil svoj kapital, ne da bi si zagotovil vpliv na poslovanje podjetja. Povsod po svetu je to občutljivo vprašanje (zlasti kadar gre za tradicionalne blagovne znamke, kot npr. lanski ameriški prevzem britanske družbe Cadbury), morda pri nas še malo bolj. To je delno tudi dediščina družbene lastnine in samoupravljanja. Stvar pa je zelo preprosta: kadar smo v dilemi, ali je zahteva tujega investitorja upravičena in legitimna, se moramo vprašati, ali bi mi vložili svoj zasebni denar pod drugačnimi pogoji od zahtevanih. Pošten odgovor na to vprašanje nam bo vodilo, ali se bomo z dotičnim partnerjem pogajali naprej ali ne.

(1)Development Report 2010, Institute for Macroeconomic Development, IMAD, Ljubljana,2010.

(2)Ob tem ne moremo mimo nedavnega prenosa Danfossove tovarne na Slovaško, ki ni zanimiv le zaradi nižjih stroškov dela (same plače so tudi pri nas že zelo nizke za srednjo Evropo), ampak zaradi vseh pogojev, za katere nismo znali poskrbeti na državni in lokalni ravni (davčne olajšave, transportna infrastruktura itd.).

(3)Primer: Koreja ima med 500 najboljše uvrščenimi univerzami (po lestvici britanskega časopisa The Times) kar 14 univerz, od tega sta 2 med 100 najboljšimi. To seveda ni slučajno: že leta 1999 so sprejeli državni strateški program »Brain Korea 21« in čeprav namenjajo izobraževanju isti odstotek kot npr. Slovenija, tj. 5 %, so v 30 letih dvignili odstotek vpisa srednješolcev na visokošolske ustanove s 27 % na 83 %. Imajo tudi zelo visok delež študentov na tehničnih fakultetah: 27 % (Nemčija pa le 17 % in ugotavlja, da ji manjka okoli 30.000 inženirjev). Po SCI-člankih je bila Koreja leta 1999 na 18. mestu v svetu, že 6 let kasneje pa so dosegli 12. mesto! V izhodiščnem letu so imeli 79.000 študentov na 166 visokošolskih ustanovah, za leto 2012 pa predvidevajo 147.000 študentov na 74 visokošolskih ustanovah. Poudarek je na kvaliteti in to že lahko opazimo pri njihovi konkurenčnosti s tehnološkimi proizvodi.

(4)Nizozemska je primer države, ki se dobro zaveda strateškega pomena izobraževanja za dvig konkurenčnosti. Leta 2005 so sprejeli dokument »Višja izobrazba za polovico nizozemskega prebivalstva«, vseživljenjsko izobraževanje pa je organski del programov visokošolskih ustanov, javnih in zasebnih. Mednarodna razsežnost oz. internacionalizacija je močno prisotna na vseh področjih in predstavlja eno od prioritet njihovega Sveta za izobraževanje.

(5)Zato je dober t. i. pristop »out of the box« razmišljanja, kot so ga razvili na univerzi Stanford in je danes zelo razširjen po vsem svetu.

(6)Europe 2020 – »A European Strategy for Smart, sustainable and Inclusive Growth« Evropska komisija, Bruselj, 2010, 32 strani.

O avtorju

[Dr. Boris Cizelj](mailto:boris.cizelj@sbra.be), SBRA, e-naslov: boris.cizelj@sbra.be